

Avhandlingen som överstelöjtnanten blev doktor på:

Visst finns det klyftor mellan befäl och värn- pliktiga

Av ERIK FICHELTIUS

– Det daltas för mycket med värnpliktiga nu för tiden!

– Det behövs hårdare disciplin inom försvaret!

Det tycker den stora majoriteten av befäl på P 1 i Enköping. De värnpliktiga tycker precis tvärtom!

Det har överstelöjtnant Lars Hjelm visat i en färsk doktorsavhandling, finansierad bl a av chefen

källa: Värnpliktsnytt/KB/Försvarmakten

Behandling och tysthetskultur

WEBBUNDERSÖKNING EFTER SVT VÄSTS REPORTAGE "PLIKTENS PRIS"

SAMMANFATTNING

Den 8 december 05.30 publicerade Sveriges Television (SVT) Väst ett reportage döpt till ”Pliktens Pris”.¹ Reportaget grundade sig i att ett handskrivet brev hade skickats till såväl Överbefälhavaren som chefen för Livregementets Husarer, K 3 där en anonym författare skrev om oegentligheter som bestraffningar och homofobi. Journalisten bakom reportaget intervjuade 44 individer som genomförde sin värnplikt under den period som brevet beskriver, GU 19/20, där 37st uppger att de upplevt kränkande kommentarer, 31st har upplevt någon form av mobbning och maktmissbruk samt 17st upplevt någon form av våld. Åtta individers berättelser återges i reportaget tillsammans med fem individer som ställer upp på videointervju. I samband med detta påstår reportern även att flertalet värnpliktiga som kontaktats inte vågar ställa upp och att hälften av de som intervjuats säger att det finns en ”tysthetskultur” på förbandet.

Totalt fyra frågeformulär publicerades med förskjutet intervall på taktisk.se. Först ut var ett frågeformulär riktat mot soldater (såväl värnpliktiga som anställda) som publicerades den 8 december. Den 9 december publicerades frågeformuläret för befäl, därefter formuläret för kadetter och slutligen den 11 december, frågeformulär för civilt anställda. Samtliga formulär offentliggjordes via instagram-kontot och funktionen händelser. I övrigt har ingen annan kanal använts för att ”marknadsföra” frågeformuläret.

Under perioden som frågeformulären var tillgängliga inkom totalt 403 svar. Majoriteten av svaren (63%) kom från soldater varav huvuddelen (77%) angav att de var, eller hade varit, anställda (kontinuerligt eller tidvis). Befäl och kadetter var båda lika stora svarsgrupper (18%) medan civilanställda var den minsta (1%).

Utifrån de resultat som presenterats, tillsammans nyhetsrapportering visar på att det inte är ett nytt fenomen med att värnpliktiga, eller militär personal, anmäler missförhållanden som de upplevt. Bilden av att soldater blivit ”gnälligare” och mer ”lättkränkta” följer ett narrativ som går att spåra tillbaka till i alla fall 70-talet. Det här innebär inte per automatik att en utbildning vid ett förband är undermåligt eller inte kan upplevas positivt av majoriteten av de som utbildas. Försvarsmakten har utvecklats i en positiv riktning gällande behandling av soldater och sjömän, mycket troligtvis tack vare införandet av anställningsformen. Samtidigt finns det fortsatt utmaningar där enskilda individers agerande, på flera nivåer, stärker bilden av en myndighet där mycket ”sitter i väggarna”. Framförallt uppfattningen att det finns en ”tysthetskultur” inom myndigheten är problematisk och förtjänar mer uppmärksamhet.

---

¹ <https://www.svt.se/special/pliktens-pris/>

INNEHÅLL

Sammanfattning.....	1
Introduktion	3
Metod	4
Svagheter med insamlingen.....	4
Avgränsningar	5
Resultat.....	5
Kön	5
Försvarsgren	5
Utsatt för kränkande behandling, sexuella trakasserier, mobbning eller våld under tjänstgöring.....	5
Har bevittnat kränkande behandling, sexuella trakasserier, mobbning eller våld under tjänstgöring.	6
Tysthetskultur.....	6
Reaktion på SVTs reportage.....	7
Positivt inställda till reportaget/negativt inställda till förbandet.....	7
Måttligt positivt inställda till reportaget/måttligt positivt inställda till förbandet	7
Negativt inställda till reportaget/positivt inställda till förbandet	7
Sammanfattning resultat.....	7
Diskussion	8
Arbetsmiljölagen och värnpliktiga	8
Synen på vilka krav som ska gälla för en jägare	8
Synen på förstärkningssoldater.....	9
Det falska motsatsförhållandet	9
Tyngden av offerkoftan	11
Dagens värnpliktiga mer lättkränkta än tidigare?.....	12
Mentalt välmående, nu och då.....	13
Tystnadskulturen	16
Slutsats	16

INTRODUKTION

Den 8 december 05.30 publicerade Sveriges Television (SVT) Väst ett reportage döpt till ”Pliktens Pris”.² Reportaget grundade sig i att ett handskrivet brev hade skickats till såväl Överbefälhavaren som regementschefen för Livregementets Husarer, K 3 där en anonym författare skrev om oegentligheter som bestraffningar och homofobi. Journalisten bakom reportaget intervjuade 44 individer som genomförde sin värnplikt under den period som brevet beskriver, GU 19/20, där 37 uppger att de upplevt kränkande kommentarer, 31 har upplevt någon form av mobbning och maktmissbruk samt 17 upplevt någon form av våld. Åtta individers berättelser återges i reportaget tillsammans med fem individer som ställer upp på videointervju. I samband med detta påstår reportern även att flertalet värnpliktiga som kontaktats inte vågar ställa upp och att hälften av de som intervjuats säger att det finns en ”tysthetskultur” på förbandet.

I samband med reportaget framkommer det att ett befäl namngivits i brevet och att samma befäl utpekats i intervjuerna som särskilt framträdande beträffande kränkningar. I det insamlade underlaget för den här skriften framgår det att det totalt ska röra sig om två till tre befäl som på olika sätt utmärkt sig negativt men att ingen av dessa är kvar vid grundutbildning idag.

Totalt publicerade SVT Väst 10 nyhetsartiklar i ämnet.³ De sista som publicerades den 14 december behandlade de värmekollapser som drabbade soldater under jägarprovet 2018. Till skillnad från uppropet #givaktochbitihop där fokus låg på Försvarsmakten som myndighet, ligger fokus i den här artikelserien på K 3 och framförallt chefen för förbandet, överste Barvær. Även om SVT försöker nå Överbefälhavaren för en kommentar och att arméchefen generalmajor Engelbrektson uttalar sig på såväl Försvarsmaktens hemsida som i SVT Nyheter⁴, förblir fokus på fästningen i Karlsborg.

Föga oväntat blev nyhetsartiklarna diskuterade på såväl sociala medier som i traditionell media med såväl ledare som insändare i rikstäckande och lokala tidningar. I samband med att diskussionen växte och tog sig olika uttryck framstod det som intressant att undersöka om människor med olika typer av engagemang i Försvarsmakten upplevt någon form av kränkningar, om de sett någon bli kränkt, om de anser att det finns en ”tysthetskultur” inom myndigheten och hur de reagerade på reportaget som sådant. Den här skriften sammanställer de över 400 svaren som kom in via olika frågeformulär, och underlag hämtat via olika sociala medier som är intressant för att kunna förstå olika resonemang.

Dokumentet är indelat i tre delar. Inledningsvis berörs metoden för insamling av data och de avgränsningar samt avdömningar som gjorts. Därefter presenteras resultatet från frågeformulären med kortfattade kommentarer. Den som är enbart intresserad av hur de tillfrågade har svarat på olika frågor hänvisas till den delen samt bilagan. Avslutningsvis förs en argumentation kring den insamlade informationen utifrån ett historiskt perspektiv.

---

² <https://www.svt.se/special/pliktens-pris/>

³ https://www.svt.se/nyheter/amne/Pliktens_pris

⁴ <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/vast/armechefen-ovalkomna-beteenden-ar-en-fiende>

METOD

Totalt fyra frågeformulär publicerades med förskjutet intervall på taktisk.se. Först ut var ett frågeformulär riktat mot soldater (såväl värnpliktiga som anställda) som publicerades den 8 december. Den 9 december publicerades frågeformuläret för befäl, därefter formuläret för kadetter och slutligen den 11 december, frågeformulär för civilt anställda. Samtliga formulär offentliggjordes via instagram-kontot och funktionen händelser. I övrigt har ingen annan kanal använts för att ”marknadsföra” frågeformuläret.

Frågeformulären var tillgängliga under 11 dagar⁵ och kontinuerliga påminnelser genom instagram-kontot publicerades i ett tudelat syfte. Primärt för att tydliggöra att även de som inte upplevt kränkningar kunde svara på frågorna, sekundärt för att öka svarsfrekvensen. Genom att öka svarsfrekvensen såväl förtydliga att frågeformulären var öppna för alla upplevelser av Försvarsmaktens verksamhet, minskar risken för att resultatet skulle bli skevt viktat mot antingen ett negativt eller positivt resultat.

Det insamlade underlaget från frågeformulären har analyserats såväl kvantitativt som kvalitativt, det senare där fritextsvaren grupperats tematiskt. Samtliga citat är återgivna så som de angivits. Vissa citat har däremot kortats ner för att bli kärnfulla och av utrymmesskäl.

Data har synliggjorts grafiskt i ett separat dokument (se bilaga 1).

Ytterligare användargenererade data har hämtats ifrån ämnesrelaterade diskussioner på plattformarna Twitter och reddit. Den informationen har anonymiserats på så sätt att ingen kommentar sammanlänkas med ett användarkonto. Även om det kan antas att individen står för sina åsikter uttryckta på offentliga plattformar i diskussion med andra användare är användaren i sig inte intressant för bearbetningen. Istället ligger fokus på vad användaren skriver och vilken åsikt denne ger uttryck för. Det är således den åsikten som kommer att bemötas i den avslutande diskussionsdelen av det här dokumentet.

Svagheter med insamlingen

Först och främst ska det uppenbara kommenteras. Det går inte på något sätt att validera att de som svarat faktiskt har ett engagemang i Försvarsmakten då frågeformulären varit tillgängliga för allmänheten över internet. Samtidigt har den absoluta huvuddelen av trafiken till frågeformulären kommit från instagram-kontot via den länk som finns via kontot. Mängden svar tillsammans med innehållet i fritext-svaren talar för att majoriteten av svaren är från individer som är involverade, eller har nyligen varit involverade i Försvarsmaktens verksamhet. Inte alla frågor har varit obligatoriska vilket innebär att vissa frågor har en betydligt lägre andel svar vilket i sig påverkar resultatet inom vissa delområden. Fördelningen av grupperna som svarat kan vara en direkt spegling av vilka grupper som är mest troliga att engagera sig på instagram (exempelvis unga soldater och kadetter). Vissa frågor har inte markerats som obligatoriska därav är svarsfrekvensen på dessa lägre.

Vidare har insamlingen av kommentarer från Twitter baserats på de diskussioner som syns kring taggen #svfm samt sökordet ”försvarsmakten”. Därefter har insamlingen följt tanken om ”snöbollseffekt” där ett inlägg lett vidare till andra inlägg. Det är rimligt att utgå ifrån att den begränsade insamlingen inte ger en fullständig bild av alla åsikter som uttryckts om händelserna

---

⁵ Räknat från 8 december t o m 18 december. Detta innebär att exempelvis frågeformuläret för CVAT enbart var aktivt åtta dagar. Svarsfrekvensen bedöms däremot inte påverkats negativt.

vid K 3. Däremot ger de ytterligare kontext tillsammans med informationen från frågeformulären.

Avgränsningar

För att den här skriften inte ska svälla och bli alltför stor (den är redan lång nog) har vissa avgränsningar gjorts. Överlag kommer olika begrepp, lagrum och teorier enbart beröras kortfattat för att kunna underbygga den fortsatta argumentationen. Där det är möjligt har referenser till hemsidor använts, i övrigt återfinns hänvisningar till artiklar och böcker. De kommentarer från frågeformuläret som lyfts ut är de som bäst kan representera respektive kategori. Det återfinns många kloka och intressanta reflektioner som tyvärr inte kan återges med hänvisning till platsbrist. På samma sätt har direkta påståenden om missförhållanden eller händelser på specifika förband och skolor redigerats då taktisk.se inte kan verifiera informationen, och på så vis stå bakom anklagelser mot enskilda eller förband. Undantaget är kommentarer som berör K 3 och som antingen styrker eller falsifierar de påståenden som uttryckts i reportaget.

RESULTAT

Under perioden som frågeformulären var tillgängliga inkom totalt 403 svar. Majoriteten av svaren (63%) kom från soldater varav huvuddelen (77%) angav att de var, eller har varit, anställda (kontinuerligt eller tidvis). Grupperna Befäl och kadetter var jämnstora (18%) medan civilanställda var den minsta (1%).

Kön

Av 403 svar angav 87% att de var män, 12% att de var kvinnor medan 1% inte ville ange kön. Andelen kvinnor i procent är således lägre än andelen kvinnor i Försvarsmakten. Samtidigt är andelen kvinnor tillräckligt hög i förhållande till gruppen män för att kunna titta på gruppens svarsresultat. De som ej angav kön sammanställdes tillsammans med gruppen män av två anledningar. För det första, gruppen i sig var för liten för att bilda en egen analysenhet. För det andra, om gruppen skulle räknas in med gruppen kvinnor skulle det påverka statistiken då storleken på den gruppen gör den mer känslig för påverkan av enskilda svar.

Försvarsgren

Svarsalternativen för området "försvarsgren" har varit olika för de olika grupperna. Exempelvis har inte kadetter kunnat ange "hemvärnet" som försvarsgren medan soldater inte har kunnat ange "försvarsmaktsgemensam". Av de inkomna svaren säger majoriteten (63%) sig tillhöra armén, därefter marinen (17%), flygvapnet (14%), hemvärnet (4%), försvarsmaktsgemensam (1%) och vill ej ange (1%).

Utsatt för kränkande behandling, sexuella trakasserier, mobbning eller våld under tjänstgöring

"Blivit kallad flygvapenhora av kadetter jag inte känner minst en gång om året under tjänstetid"

- Kvinna, specialistofficer

"Under övning i ålning medelst hasning så tyckte befälet att jag inte ålade tillräckligt fort och sparkade då till min AK5 så den åkte upp i ansiktet på mig så jag fick ett jack under ögat."

- Man, värnpliktig, muckat

Totalt 24% anger att de någon gång under sin tjänstgöring blivit utsatta för kränkande behandling, trakasserier, mobbning eller våld under sin tjänstgöring. Av dessa anger 35% att händelsen blev anmäld. I huvudsak var det oklart vem som anmält (29%), men i de fall där det fanns en tydlig anmälare var det individen själv som anmälde (27%). Därefter förtroendemannen (19%) och en kamrat (17%). Det var betydligt vanligare att en händelse blivit anmäld i gruppen soldater och kadetter än yrkes- och reservofficerare.

För såväl manliga som kvinnliga soldater som angett att de varit utsatta för kränkande behandling var majoriteten anställda (K/T). För män var befäl vid plutonen i huvudsak källan till behandlingen (45%) medan för kvinnor var det jämnt fördelat mellan befäl vid plutonen (32%) och kamrat (31%).

Har bevittnat kränkande behandling, sexuella trakasserier, mobbning eller våld under tjänstgöring

”En OR-5 delade ut post till rekryter. Han gav alla deras post i handen förutom en specifik rekryt för vilken han slängde posten på marken istället.”

- Man, specialistofficer

”PlutC mobbade en soldat verbalt under en längre period för att denne uppfyllde inte plutonens fyskrav. PlutC försökte inte ta reda på omständigheterna varför. Soldaten var i en djup depression. Soldaten sade upp sig pga detta. Flyttade från staden och har inte hört något från henne på flera år.”

- Man, blivande officer

Totalt 149 individer svarade på frågan om de bevittnat någon form av kränkande behandling. Av dessa angav 46% att de bevittnat någon form av kränkande behandling under sin tjänstgöring. Bland gruppen befäl angavs att såväl anställda som värnpliktiga soldater var utsatta i högre utsträckning än befälsgruppen. I gruppen kadetter var det framförallt en annan kadett (37%) som var utsatt för negativ behandling.

Tysthetskultur

”Skulle aldrig vågat anmäla. Man är ju kränkt då..”

– Man, officer, avslutat anställning.

Av 403 svar ansåg 49% att det existerar en tysthetskultur inom Försvarsmakten medan 36% ansåg att så inte var fallet. 15% angav att de inte visste eller var osäkra om en tysthetskultur existerade eller ej. Fördelat på kön ansåg 69% av kvinnorna att en sådan kultur existerade medan 42% av männen ansåg detsamma. Däremot var andelen som svarade vet ej/osäker snarlikt stor i bägge grupper (21% respektive 23%).

Reaktion på SVTs reportage

Responser till reportaget kan i stort delas in i tre grupperingar: Positivt inställda till reportaget/negativt inställda till förbandet, måttligt positivt inställda till reportaget/måttligt positivt inställda till förbandet, och negativt inställda till reportaget/positivt inställda till förbandet.

Positivt inställda till reportaget/negativt inställda till förbandet

”Att det är pinsamt att jobba i fm. Att befäl låter sånt här hända, att man inte går till högre chef och rapporterar om felaktigt beteende.”

- Kvinna, blivande specialistofficer

”Inte förvånad att det förekommer. Besviken att det var på K3 som jag förväntar mig ska vara extremt professionellt [...]”

- Man, f.d anställd soldat

Individer i den här gruppen uttrycker generellt en positiv inställning till reportaget och säger samtidigt att de inte är förvånade att det är K 3 som berörs i reportaget. Vissa svar baserar sina åsikter antingen på tidigare tjänstgöring på förbandet eller på vad de fått återberättat för sig från vänner som tjänstgör (eller tjänstgjort) vid K 3.

Måttligt positivt inställda till reportaget/måttligt positivt inställda till förbandet

”Jag tror att K3 till viss del har ett problem med behandling av personal (värnpliktiga och anställda) inom sin verksamhet [...] Samtidigt är jag väldigt skeptisk till SVT och media överlag[...] Känns som artikeln till viss del är vinklad ”anti-militär” propaganda.

Sammanfattat så tror jag att K3 har ett problem som måste tas tag med omedelbart. Men jag tror inte att det är lika illa som SVTs artikel påstår.”

- Man, anställd soldat

Den här gruppen anser att reportaget är till del överdrivet och till del sant. Det uttrycks bland annat att det inte är okej med mobbning eller våld men att en utbildning till jägare är lite hårdare och därmed inte är för alla. Gruppen anser i hög utsträckning att incidenterna är orsakade av individer och inte av en förbandskultur.

Negativt inställda till reportaget/positivt inställda till förbandet.

”Att reportaget är väldigt vinklat. Dels efter att ha kollat på hela och lyssnat på de olika berättelserna samt att ha pratat med kollegor på K3 som ger en helt annan bild”

- Man, officer

Den här gruppen är starkt kritiskt mot reportaget och SVT. Det uttrycks även åsikter om individerna som framträder där dessa sägs ha varit negativt utmärkande under grundutbildningen och att flera av dem avbrutit sin utbildning i förtid. Gruppen framhäver förbandet och dess personal som goda omdömen samt att utbildningen håller hög kvalitet.

Sammanfattning resultat

En klar majoritet anger att de inte blivit utsatta för någon form av ovälkommet beteende under sin tjänstgöring, samtidigt anger nästan hälften att de bevittnat någon form av kränkande behandling, framförallt av soldater. Nästan hälften av de tillfrågade anser att det finns en tystnadskultur inom Försvarmakten.

DISKUSSION

Här nedan följer en argumentation utifrån det insamlade underlaget från frågeformulären, Twitter och reddit. Vidare har arkiverade versioner av hemsidan för den nedlagda tidningen Värnpliktsnytt använts för att falsifiera vissa påståenden.

Arbetsmiljölagen och värnpliktiga

I arbetsmiljölagen (1977:1160) regleras de skyldigheter som åligger en arbetsgivare att följa för att garantera en säker arbetsplats. Förutom att reglera det tekniska och fysiska på arbetsplatsen innefattar lagen även den psykosociala arbetsmiljön. Det vill säga den mänskliga interaktionen mellan anställda och dess inverkan på arbetsplatsen. I 1 kap, 3 § framgår det att den som tjänstgör under lagen om totalförsvarspflicht eller deltar i frivillig utbildning inom totalförsvaret också ska likställas med arbetstagare. Totalförsvarspflichtiga undantas från 5 kap (minderåriga) och 6 kap (samverkan mellan arbetsgivare och arbetstagare m.m.), även om värnpliktiga ändå har viss inverkan genom förtroendemän och skyddsombud. Det här innebär att Försvarsmakten som arbetsgivare har samma skyldigheter mot värnpliktiga som anställda när det gäller att upprätthålla en säker arbetsmiljö, vilket framgår i Försvarsmaktens handbok för systematiskt arbetsmiljöarbete 2017 (H Arb 2017). Om en arbetsgivare bryter emot arbetsmiljöreglerna kan en sanktionsutgift utdömas baserat på organisationens storlek. Vilket för Försvarsmakten skulle innebära en avgift upp mot dryga miljonen vid eventuella regelbrott (H Arb 2017, s. 12).

Synen på vilka krav som ska gälla för en jägare

”Blir det krig så kommer det inte vara en dans på rosor, då är det viktigt att vara hårdhudad”
- Användare reddit

”Klarar du inte av ett rövhål till befäl som lägger opassande kommentarer så har du nog inget där att göra. [...] Att de mobbar kollektivet är halva syftet med utbildningen, för att ni ska svetsas samman till en enhet.”
- Användare reddit

Försvarsmaktens befattningsguide graderar befattningen jägarsoldat som en fysisk (5 av 5) och mentalt (4 av 5) påfrestande tjänst. Det här ligger i linje med övriga jägarbefattningar i Försvarsmakten, skillnad syns främst i den mentala graderingen (exempelvis flygbasjägare och kustjägare). Andra befattningar som har samma gradering mentalt är marinens systemtekniker, vagnchefer för stridsvagn och stridsfordon samt flygtekniker i flygvapnet.⁶ Det vill säga att det finns flertalet befattningar inom Försvarsmakten som kräver ett starkt psyke med hänvisning till förmåga att hantera stress samt behålla skärpan för att klara av tjänsten.

”Att vissa individer blir kränkta över ord så skulle det vara kul att se hur kränkta de blir av ryskt raketartilleri [...] Att göra GU på ett jägarförband ställer högre fysiska och mentala krav och alla är inte gjorda för det. [...] Ni ska även komma ihåg att individerna här tränas inför krig eller internationella insatser i extremt farliga områden, inte för att kunna bedriva någon genusvänlig PR-kampanj om saft och bullar.”
- Användare reddit

Ett återkommande argument i diskussionerna på nätet är att utbildningen till jägarsoldat är till för att fostra ”elitsoldater” som klarar krigets krav, och att det i krig krävs ett starkt psyke. Just ett starkt psyke, eller ”hardiness”, är ett begrepp som förekommer i forskning och beskrivs som

⁶ Enligt befattningsguiden, <https://jobb.forsvarsmakten.se/sv/utbildning/befattningsguiden> Hämtad 22 december 2020

en viktig egenskap för att vara motståndskraftig mot exempelvis den stress som uppstår på stridsfältet. Däremot ska det tilläggas att forskningen kring ”hardiness” inte säger att det är en faktor som kan förutspå hur en person kommer agera. Inte heller finns det stöd i att ”hardiness” uppnås genom vare sig våld eller kränkande behandling. Snarare tvärtom, ”hardiness” tränas genom att individen erhåller ”verktyg” hur denne kan bemöta tuffa påfrestningar⁷ samt erhåller stöd från de runt omkring.⁸ Utifrån argumentationen förefaller det som att Försvarmakten inte kommer kunna skapa anställda soldater med samma möjlighet att utstå krigets krav då dessa sannolikt inte skulle finna sig i liknande behandling med verbala påhopp eller fysiska angrepp.

Ytterligare argument emot att vi bygger mentalt uthålliga soldater och officerare genom kränkningar samt våld är att om så vore fallet, hade all militär personal fått genomföra utvalda delar av SERE C-kursen med förväntan att de skulle bli mer motståndskraftiga för att hantera ”krigets krav”. Verkligheten är däremot en annan och vi tränar våra soldater i att utstå umbäranden genom att förevisa, instruera, öva och pröva dem i olika miljöer. För att det ska fungera måste det finnas tillit mellan utbildningsbefäl och soldat samt en miljö där den som utbildas inte är rädd för att göra fel. En sådan rädsla kan istället leda till att individen inte agerar alls då detta kan framstå som det minst dåliga alternativet jämfört med att agera och göra fel eller misslyckas. Vilket skulle vara raka motsatsen till det som sägs karaktärisera en jägarsoldat, nämligen förmågan till initiativ.

Synen på förstärkningssoldater

Anledningen till att den här sektionen finns med är att flertalet respondenter lyfter ämnet att de som intervjuades i tv var förstärkningssoldater. Ett svar berör även en kommentar som ska ha fällt gällande förstärkningssoldater och deras fysiska förmåga. Det finns en antydning att det finns ett orsakssamband mellan förmågan att utstå umbäranden och att vara placerad i en viss befattning. Det är en intressant tanke och om så skulle vara fallet är det ändå inte individens fel då det är förbandet som bestämmer kraven och anger vilken typ av soldat som Rekryteringsmyndigheten ska ”leverera”. Å andra sidan långt ifrån ett nytt problem och det har länge funnits en form av schism mellan plutonsbefälens syn på vilka krav som gäller och vad Försvarmakten krävställer. På samma sätt lyfter det här tankar kring Pygmalion- och golem-effekter.⁹ Dessa anger att förväntan från exempelvis en lärare på en elev påverkar elevens prestation. Golem-effekten är den negativa aspekten där lärarens låga förväntningar leder till sämre prestationer hos eleven. Om befäl tar med sig lägre förväntningar in i en utbildningssituation med en grupp soldater finns således en risk att gruppens prestation blir sämre än vad den skulle vara med ett neutralt, eller för den delen ett positivt inställt, befäl. Vilket även rimligtvis påverkar dynamiken mellan instruktör och soldat, därmed hur de bär ser på varandra.

Det falska motsatsförhållandet

Reportaget i SVT framställde att det verkade finnas ett strukturellt problem vid grundutbildningen på K 3. Att 37 individer utav 218 upplevt kränkande behandling uppföljt av värmekollapserna ansågs visa på en problematisk kultur där förbandet inte omhändertog de

⁷ Maddi, S. R., Kahn, S., & Maddi, K. L. (1998). The effectiveness of hardiness training. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, 50(2), 78.

⁸ Maddi, S. R. (2002). The story of hardiness: Twenty years of theorizing, research, and practice. *Consulting psychology journal: practice and research*, 54(3), 173.

⁹

https://www.researchgate.net/publication/249669849_The_Role_of_Golem_Pygmalion_and_Galatea_Effects_on_Opportunistic_Behavior_in_the_Classroom

TAKTISKSE

värnpliktiga såsom samhället förväntat sig. Det här bemöttes på olika sätt från såväl befäl, före detta värnpliktiga och nu tjänstgörande värnpliktiga med fakta som att 90 personer ur GU 19/20 tagit anställning vid förbandet, att uttryckningsenkäten var positiv samt att ineliggande kull inte alls kände igen sig i det som beskrevs. I ett inlägg som fick spridning på flera plattformar skrev en individ att reportaget var ”demoniserande” och inte ”tar upp allt det positiva med k3”.

Här är det viktigt att framhäva ett par saker. Det är positivt att den efterkommande grundutbildningsomgången (GU 20/21) kliver fram och genom olika kanaler påtalar att de inte känner igen det som beskrivs i den nuvarande utbildningen. Det i sig stödjer det som regementschefen kommunicerat, nämligen att det vidtagits åtgärder utöver utredningen för att komma tillrätta med de missförhållanden som identifierats. Det ska däremot inte tas som ett kvitto för att reportaget i sin helhet är felaktigt eller att berättelserna saknar substans. För det behöver vi titta på erfarenheter från GU 19/20. Nästan hälften av alla som muckade ur den kullen tog anställning vid förbandet. Det är möjligt att siffran hade varit högre om Försvarsmakten inte infört anställningsstopp på soldater med anledning av den ansträngda ekonomin och politiska styrningar. Det tillsammans med en uttryckningsenkät som var positiv styrker påståendet om att utbildningen inte lider av ett strukturellt problem med kränkande behandling av värnpliktiga. Även om det är möjligt att föra en argumentation kring om värnpliktiga skulle våga framföra kritik eller ej i ett anonymt formulär, finns det ändå stöd för att fler skulle uttryckt missnöje i såväl formulär som på olika plattformar på internet (exempelvis sociala medier). Det är likväl möjligt att påstå att andelen som väljer att ta anställning gör det baserat på bristen av andra möjligheter och en tro att behandlingen blir bättre jämfört med att vara värnpliktig. Samtidigt är det tveksamt att individer skulle tacka ja till en anställning om de upplever att förbandet uppbär en kränkande kultur.

Bild 1 - Urklipp från Värnpliktsnytt 2003-08-05

Den här informationen stödjer uttalandet att det handlar om enstaka individer som på olika sätt betett sig felaktigt. Situationen kan likställas med hur den stora massan troligtvis upplever skolgången. Majoriteten går ut skolan överlag med positiva minnen. En del går ut med negativa upplevelser, exempelvis efter kränkande behandling från skolkamrater (eller t o m lärare) där några tyvärr blir så pass utsatta att de mår dåligt av att gå till skolan.¹⁰¹¹ Det här i sig innebär inte att skolgången fortfarande kan upplevas som positiv för de flesta, eller att utbildningen i sig skulle vara dålig. Därmed går det inte att avvisa påståenden om kränkningar baserat på att majoriteten har en positiv inlevelse på samma sätt som en minoritets negativa upplevelse inte definierar kvalitén på en utbildning. Det är helt enkelt inte en fråga om antingen eller.

¹⁰ <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/over-60-000-elever-mobbas>

¹¹ <https://friends.se/friendsrapporten2019/>

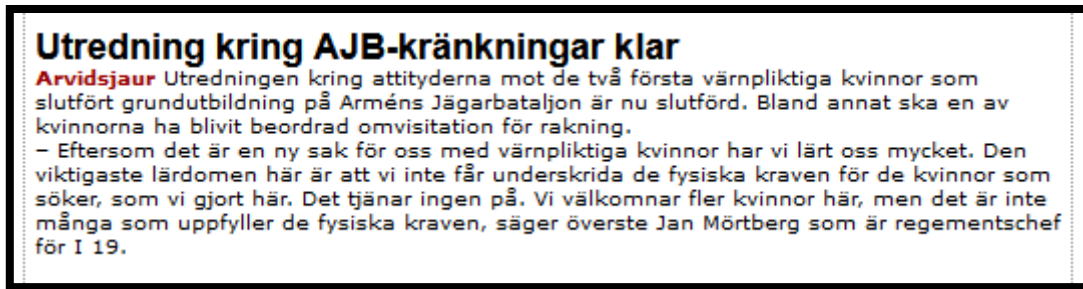

Bild 2 - Urklipp från Värnpliktsnytt 2007-02-27

Tyngden av offerkoftan

Ett populärt narrativ är att medborgare i samhället har blivit mer lättkränkta än vad de var förr. En bild som bland annat grundats i medierapportering kring olika händelser där individer ansett sig kränkta och anmält händelsen. Oavsett om individen får rätt eller ej i den rättsliga processen spelar egentligen ingen roll. Just att individen anmält bekräftar tesen. Begreppet ”offerkofta” används för att poängtera att en individ självmant ser sig som ett offer, vilket indirekt antyder att ”offerskapet” är falskt. Det är på sin plats att redan nu tydliggöra vad som följande stycke inte säger. Det kommer inte argumenteras för att individer inte skulle överdriva eller t o m ljuga om kränkningar i syfte att få ersättning, uppmärksamhet eller liknande. Det kommer inte heller argumenteras för att det är det som hänt i fallet med K 3. Istället handlar det om en generell diskussion utifrån det rådande forskningsläget om hur exempelvis mobbade som grupp talar om sig själva. Det finns flertalet studier som pekar på att offer för olika handlingar, såsom mobbning och våldsbrott, undviker att tala om sig själva som offer.¹² Även om det innebär en negativ utgång för dem själva. Det innebär inte att offer aldrig talar ut självmant, utan snarare att vägen dit kan vara olika lång och krokig beroende på individens egen förmåga att komma över hindret. Det här kan även återses i SVTs reportage där två av de intervjuade pratar mer om vad andra upplevt än deras egna upplevelser och vara en möjlig förklaring till att nästan dubbelt så många anger att de bevittnat kränkande behandling jämfört med de som anger sig själva blivit utsatta. Det är enklare att prata om det som hänt andra.

Ett perspektiv kring detta är återkommande redogörelser på olika sociala plattformar från framförallt äldre män som beskriver hur de utstått diverse behandlingar under sin värnplikt utan att ta skada eller känna sig kränkta. Det här går att sammanlänka med ”coping-strategin” att inte se sig själva som offer i situationen (i efterhand ska tilläggas, med allt vad det innebär om problematik kring minnen). Samtidigt innebär det också att de återberättade händelserna har haft en så pass stark inverkan på individen att de är förevigade i minnesbanken. Det vill säga att någon form av känslomässig reaktion triggades och just den händelsen har sparats jämfört med alla andra händelser som inte ”sparades” i minnesbanken. Någonstans förefaller det således finnas en förståelse för vad som är kränkande beteende (och vad som inte är det), även om narrativet är att de som blivit utsatta är lättkränkta.

¹² Blomberg, H. (2010). *Mobbning, intriger, offerskap: Att tala om sig själv som mobbad i arbetslivet*

Två dagar löneavdrag för blåmärke

Strängnäs Ett befäl på P 10 i Strängnäs hamnade i ordväxling med några värnpliktiga om en order han hade gett dem.
 När de inte gjorde det han beordrat dem om tappade han humöret och försökte dra ut en utav dem ur bilen som de satt i.
 Soldaten fick ett blåmärke på armen och anmälde händelsen till försvarsmaktens personalansvarsnämnd.
 Befälet har nu dömts till
 25 procents löneavdrag under två dagar. Till skillnad från en varning är detta en sträng påföljd, enligt personalansvarsnämnden.
 Löjtnanten medger att det han gjorde var fel.

Bild 3 - Urklipp från Värnpliktsnytt 2003-08-05

Dagens värnpliktiga mer lättkränkta än tidigare?

Innan värnplikten lades vilande fanns det en särskild tidning där värnpliktiga reportrar granskade Försvarsmakten och publicerade nyheter om exempelvis kränkningar. Tidningen gick under namnet "Värnpliktsnytt"¹³ och grundades 1971 i en tid då exempelvis rätten till fri åsiktsbildning var på tapeten.¹⁴ Även om åsikterna kring tidningen är delade där tidningen gjorde en del, utifrån dagens synsätt, märkliga publiceringar visade innehållet att det förekom omständigheter där värnpliktiga ansåg sig blivit utsatta för kränkande behandling (se bild 1 – 5). Det kan således argumenteras att fenomenet med värnpliktiga som anser sig felaktigt behandlade inte är nytt. Vad som är nytt är möjligheten till egen plattform via internet och sociala medier, samt en möjlig ökad kunskap i de egna rättigheterna under en militär grundutbildning.

Skador utredda

ARVIDSJAUR Soldaterna anklagas och befälen frias när I 19 i Boden utreder de senaste köldskadorna på Arméns jägarbataljon i Arvidsjaur.

När fem jägarsoldater, efter en vecka i lumpen, förfrös sig under sin fältvanevecka i Arvidsjaur i början av februari, påbörjades en utredning. Resultatet visar nu att den största delen av ansvaret läggs på de enskilda soldaterna och deras "bristande förmåga att självständigt tillämpa de kunskaper de erhållit om hur man förebygger kylskador".
 – Bara för att man har en genomgång betyder det inte att kunskapen genast är praktiskt tillgänglig, säger inskrivningsläkaren Göran Svensson på Pliktverket i Kristianstad.
 – Ofta så vet man vad man ska göra men man vågar inte säga till befälen, säger en värnpliktig på Arméns jägarbataljon, AJB.
 Regementsläkaren belyser att det normalt sett är först efter 1-2 månader som soldaterna upplever en sådan trygghet bland kamrater och befäl att de vågar ifrågasätta, säga till och ställa frågor.
 – Därför ligger det ett ansvar på befälen att vara vaksam på signaler så att kylskador inte har en chans att inträffa, säger köldexperten Anders Linné, som jobbat på vinterenheten.

Bild 4 - Urklipp från Värnpliktsnytt 2008-04-01

¹³ https://web.archive.org/web/20010301000000*/http://www.varnpliktsnytt.org

¹⁴ <https://www.forsvarsmakten.se/sv/information-och-fakta/var-historia/artiklar/varnpliktsnytt/>

Sjuka vägrades vård

Under en kompaniövning med värnpliktiga från P 10 i Strängnäs nekades sjuka vård av ett befäl. Samma befäl har sjukvisiterat soldater, vilket är förbjudet.

Boden

Oskar Alyhr, tidigare huvudförtroendeman på P 10 och numera medlem i Värnpliktsrådet, deltog i övningen. Han anser att det ansvariga befälet begått allvarliga tjänstefel.

Befälet ska, enligt Alyhr, ha delat in de sjukanmälda i två led för att spara tid. Sedan visiterade befälet själv ena ledet och nekade flera sjuka vård.

Det var mer än 20 grader kallt i början av kompaniövningen. Kylan gjorde att soldaterna misskötte sin hygien, vilket i sin tur ledde till att influensa- och magsjukesvirus snabbt spred sig.

"Sjuklingarna simulerar"

Enligt ett annat befäl som deltog under övningen insjuknade cirka 20 värnpliktiga i samband med att de anlät till övningen. Simulanter, enligt befälet.

– Det där är ju inga sjukdomar. Det är att folk är lata och tror det kommer bli för jobbigt i fält. Men självklart låter vi behörig sjukpersonal bedöma om folk simulerar eller inte, säger befälet som inte säger sig känna till att befäl sjukvisiterat soldater.

En av de sjuka var André Alshammar som kände sig illamående, hade ont i magen och mild feber.

– Befälet sa att jag bara ätit och sovit för dåligt, men det stämde inte alls, säger Alshammar

Efter att befälet lämnat platsen sökte Alshammar åter hjälp och blev då skickad till sjukstuga av de ordinarie sjukvårdarna.

Bild 5 - Urklipp från Värnpliktsnytt 2001-06-19

Det ska sägas att det alltid finns minst två uppfattningar om vad som egentligen skett i en situation och således finns det även fog för att hävda att Värnpliktsnytt var mer benägen att lyfta den värnpliktiges version gentemot befälet. I de exempel (bild 1 – 5) som inkluderats i dokumentet visar på fall där alla parter åtminstone är överens om att något har hänt vid tidpunkten men att det finns en skiljelinje i vad och varför (förutom bild 3 där befälet erkände hela händelsen).

Mentalt välmående, nu och då

Som tidigare nämnts att det finns en bild att dagens unga, eller befolkningen generellt, har blivit mer mentalt sköra. Men hur mycket sanning ligger i påståendet? Kan vi hitta stöd för påståendet i någon form av data, eller är det ett fenomen som vi inte kan mäta överhuvudtaget? För den här skriften kommer två områden att beröras, självmord och psykiskt välmående. Det kan tyckas drastiskt i sammanhanget, däremot finns det ett samband mellan det psykiska välmående, den upplevda kontrollen över sin situation och självmord. Därtill är män, som är en majoritet i Försvarsmakten, en majoritet i självmordsstatistiken¹⁵ och har så varit under årtionden¹⁶. Försvarsmakten har inte varit förskonad från självmord bland värnpliktiga, vilket myndigheten själv anger kortfattat i sin historiebeskrivning.¹⁷ Mellan 1994 och 2009 begick 11 värnpliktiga och 3 anställda självmord.¹⁸ Efter att två värnpliktiga begått självmord inom loppet av två

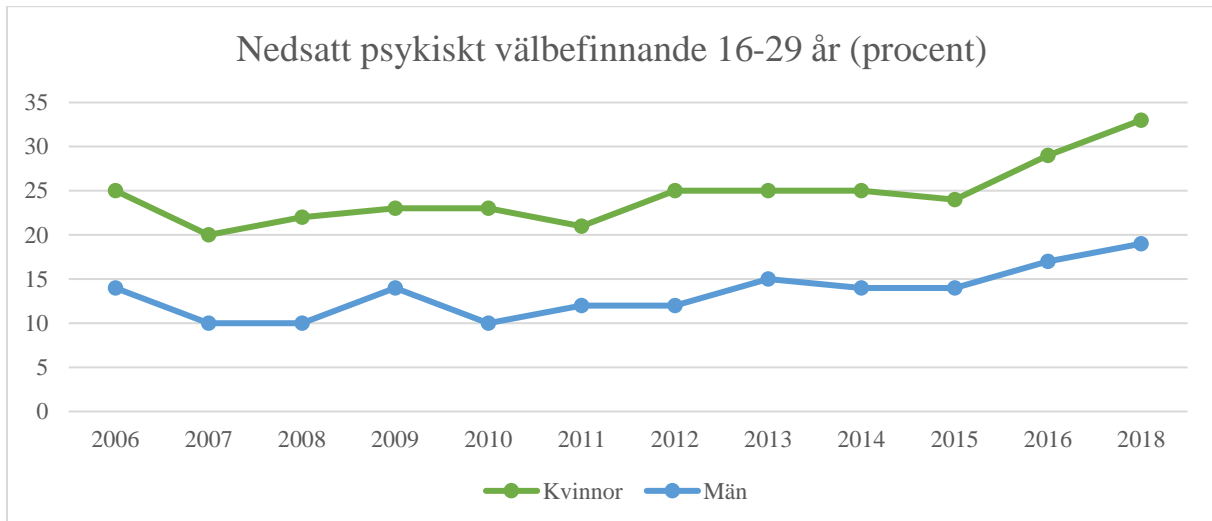
¹⁵ <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/statistik/2018-10-17.pdf>

¹⁶ <https://ki.se/nasp/sjalmord-i-sverige>

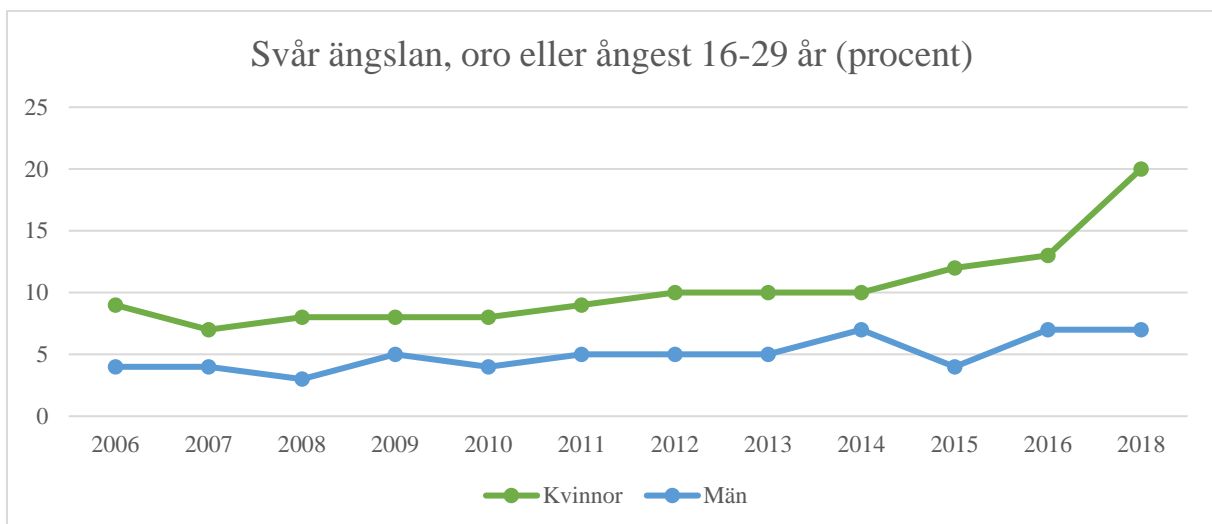
¹⁷ <https://www.forsvarsmakten.se/sv/information-och-fakta/var-historia/artiklar/100-ar-i-lumpen/>

¹⁸ <https://lakartidningen.se/klinik-och-vetenskap-1/kommentar/2010/10/samhällets-stod-viktigt-for-soldaters-mentala-halsa/>

veckor 2006¹⁹ lyftes frågan även upp till politisk nivå där strålkastarna riktades mot Försvarsmakten och vad som beskrevs som bristande införande av en handlingsplan mot just självmord.²⁰ Så sent som 2018 tog en värnpliktig sitt liv²¹ vilket troligtvis väckte en del tankar till tiden pre-GMU och en obehagskänsla om vad framtiden kommer bära med sig. Det ska tilläggas att det inte enbart är den svenska försvarsmakten som har den här problematiken, utan även i Finland återfinns exempel där nästan hälften av alla som avbryter sin värnplikt har någon form av psykiatrisk diagnos (ex depression).²² Det här indikerar att trots en urvalsprocess som letar efter individer i riskzonen för mental ohälsa är det omöjligt att hitta alla. Orsakerna kan vara flera, och det är inte möjligt att gå på djupet i den här skriften.

Figur 1 - Nedsatt psykiskt välbefinnande – Folkhälsomyndigheten Nationella folkhälsoenkäten

Figur 2 - Svår ängslan, oro eller ångest 16-29 år - Folkhälsomyndigheten nationella folkhälsoenkäten

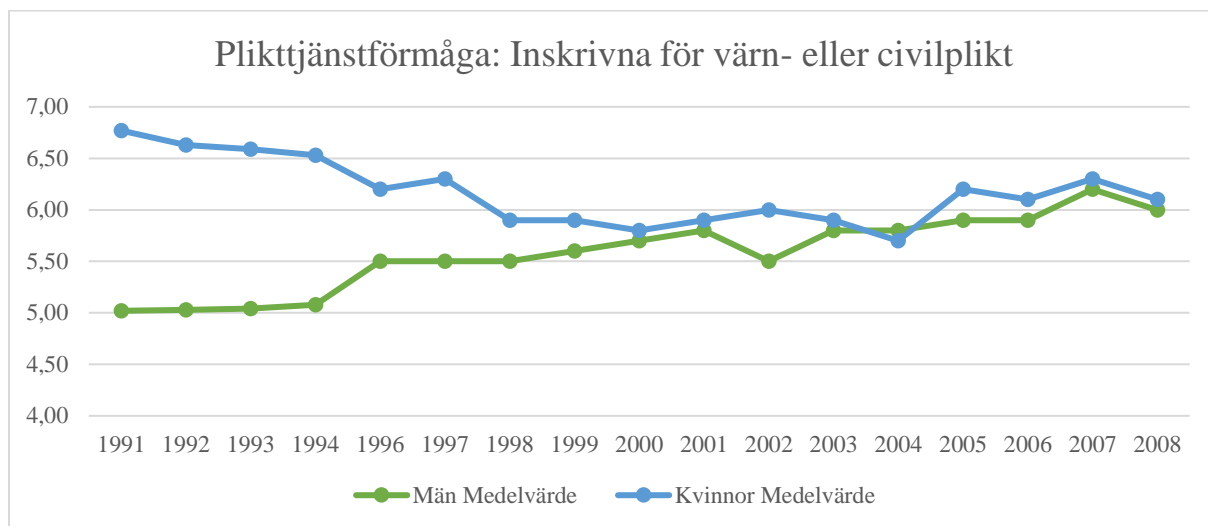
¹⁹ <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/QIM0gx/tva-varnpliktiga-skot-sig>

²⁰ https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svar-pa-skriftlig-fraga/sjalvmord-bland-varnpliktiga_GT121282

²¹ <https://sverigesradio.se/artikel/7079815>

²² <https://svenska.yle.fi/artikel/2019/09/28/nar-forsvarsmakten-inte-lyssnar-simon-fick-hjalp-med-sin-depression-forst-da-han>

Data från den nationella folkhälsoenkäten (se figur 1 och figur 2) visar att den självrapporterade psykiska ohälsan hållit sig på en jämn nivå sedan 2006, även om en viss positiv trend syns från 2015 och framåt. Tittar vi på Rekryteringsmyndighetens statistik (figur 3) över de som skrivits in för värn- eller civilplikt mellan 1991 och 2008 ser vi en svag ökning i plikttjänstförmågan²³ vilket kan tyda på att i takt med att värnpliktskullarna minskade, hårdnade konkurrensen och det krävdes mer av de mönstrade för att bli inskrivna för tjänstgöring. I skrivande stund saknas statistik över utvecklingen mellan 2008 och 2020. Däremot var det färre som föll bort i mönstringen på grund av plikttjänstförmåga för kull 20/21 än 2007 och 2008.²⁴

Figur 3 - Rekryteringsmyndighetens statistik 1994 – 2008

²³ Plikttjänstförmåga är en bedömd psykisk funktionsförmåga under stressade förhållanden. Mäts i 9-gradig skala.

²⁴ Rekryteringsmyndighetens mönstringsstatistik 2006 – 2008 & Rekryteringsmyndighetens slutrapport grundutbildningsomgång 2020/21

Tystnadskulturen

Då SVT Väst inte definierar vad de menar med ”tystnadskultur” är det öppet för tolkning vad som innefattas i begreppet, exempelvis utifrån individens agerande. Inom en del av forskningen definieras ”tysthetskultur” som ett fenomen där medarbetare inte vågar dela information och tankar internt, exempelvis kritisera beslut eller liknande. Ett tydligt fokus är just kring ”negativ information”. Här finns utrymme för närmare undersökning vad militär personal anser vara en ”tystnadskultur” för att tydligare kunna utröna om myndigheten behöver vidta åtgärder, och i sådana fall hur.

SLUTSATS

Utifrån de resultat som presenterats, tillsammans nyhetsrapportering visar på att det inte är ett nytt fenomen med att värnpliktiga, eller militär personal, anmäler missförhållanden som de upplevt. Bilden av att soldater blivit ”gnälligare” och mer ”lättkränkta” följer ett narrativ som går att spåra tillbaka till i alla fall 70-talet. Det här innebär inte per automatik att en utbildning vid ett förband är undermåligt eller inte kan upplevas positivt av majoriteten av de som utbildas. Försvarsmakten har utvecklats i en positiv riktning gällande behandling av soldater och sjömän, mycket troligtvis tack vare införandet av anställda soldater och sjömän. Samtidigt finns det fortsatt utmaningar där enskilda individers agerande, på flera nivåer, stärker bilden av en myndighet där mycket ”sitter i väggarna”. Framförallt uppfattningen att det finns en ”tysthetskultur” inom myndigheten är problematisk och som förtjänar mer uppmärksamhet.